Posudek diplomové práce

Veronika Elšíková, Británie v době železné a římské. Praha 2013. 173 str. se 178 obr. (obrázky, mapy, plány), chronologický přehled.

Ve své diplomové práci předkládá V. Elšíková celkový obraz vývoje jižnější části Británie jako největšího z Britských ostrovů, tedy území Anglie a Walesu, od 6. stol. př. Kr. v rané době železné do 5. stol. v době stěhování národů. Přehled je doveden k počátkům kolonizace ostrova kmeny Anglů, Sasů a Jutů v 5. stol., jejíž problematikou se však již práce nezabývá. Autorka tak sleduje dvě ze tří tradic jako základů zformování raně středověké Británie, tedy kulturu starého keltského nebo keltizovaného obyvatelstva a – v pozdější fázi sledovaného období – i kulturu římské Británie.

Po úvodu, nastiňujícím cíle a obsah práce, je vhodně zařazena chronologická tabulka, ukazující srovnání britské a kontinentální chronologie od doby bronzové do doby římské (ve sloupci britské chronologie by měla grafika lépe odpovídat časovému vymezení stupňů v textu). Důležitá je informace, že britská chronologie je založena na typologii keramiky, protože kovové nálezy ze sídlišť a ani z pohřebišť pro ni nevytvářejí dostatečný základ.

Stručná kapitola o dějinách bádání zachycuje mj. vývoj názorů na jednu z sledovaných otázek, totiž autochtonní či allochtonní původ Keltů v Británii, kdy přelomem bylo odmítnutí koncepce migračních vln z kontinentu G. Clarkem v 60. letech. Kapitola se však týká jen doby železné, poznávání římské Británie mělo být zahrnuto alespoň např. zachycením trendu v zaměření na určité druhy památek v jednotlivých obdobích.

První z hlavních kapitol je věnována Británii od 6. stol. př. Kr. do prvních průniků Římanů v polovině 1. stol. př. Kr. K úvodním stručným oddílům o zeměpise, klimatu a obyvatelstvu předmětného území jen poznámky, že odhady počtu obyvatelstva v protohistorickém období se u jednotlivých badatelů velmi liší a tak je třeba posuzovat i Cunliffův údaj 5 – 6 milionů (ve srovnání s odhady celkového počtu obyvatel germánského barbarika se mi zdá nadsazený).

V rané době železné, v 6. století, se podle autorčina podání projevil nejen úpadek předtím intenzivního obchodu s bronzem a zeslabení kontaktů s kontinentem, ale nastaly společenské přeměny, o nichž svědčí zvláště zánik sídel elit na opevněných výšinných polohách. V 5. stol. byl však z pevninské Evropy převzat ornamentální laténský styl, přičemž za důležitý mechanismus přenosu se považují vzájemné dary nobility, zahrnující zvláště zbraně, součásti koňského postroje a osobní předměty, v jejichž nálezech se dřív spatřovaly doklady migrací z kontinentu. U tématu rozmanitých forem osídlení by bylo třeba zřetelnějšího terminologického rozlišení. Pod pojmem usedlosti se objevují jednotlivé dvorce (obr. 11) i vesnice (str. 33). Chronologické upřesnění nalézáme jen u „benjo enclosures“, pokud snad jiné typy procházejí celou předřímskou dobou železnou a situace vcelku odpovídá mapě na obr. 12, bylo by to třeba napsat. V oddíle 5.9 se autorka dotýká složité otázky archeologické rozpoznatelnosti kmenových celků, jejichž existenci, doloženou psanými prameny od počátků dotyku s impériem, naznačuje regionální kulturní diferenciace, patrná zvláště na jihovýchodě za dynamického rozvoje ve 3. a 2. stol. př. Kr.

V oddílu o zemědělství (spíše než hospodářství, jak je uvedeno) nebylo možno opomenout specifickou památku, nejprve poznanou právě v Británii a proto nazvanou „celtic fields“, totiž pravidelné soustavy čtvercových polí. Jejich rozšíření spolu se strukturou sídel v jednotlivých oblastech a jistě i úvahou o klimatu a bonitě půd zakládá v práci uvedenou Cunliffovu koncepci tří současných typů ekonomiky, samozásobitelské, klientské a redistribuční. Naskýtají se však otázky, nakolik jsou v regionech klientské ekonomiky rozpoznána jakoby neagrární „spotřebitelská“ sídliště a zda na území s dominancí „redistribučních“ hradišť jsou doložena jiná, agrární sídla.

Přehled o dokladech ostatní výrobní činnosti je shrnut včetně domácké produkce pod název Řemeslná výroba. V rozčlenění tématu a užití pojmů by tu bylo třeba korektur, i pokud jde o úvodní odstavec, kdy výrobu zboží nelze vztahovat na domáckou produkci. Pochybuji také, že z domácké produkce lze zcela vyčlenit výrobu keramiky. Potřeby místních skupin uspokojovala ovšem i lokální specializovaná produkce, kdy specialisté, např. hutníci, kteří ale nemusili být plně profesionální, již svůj výrobek směňovali. O vyšším stupni profesionalizace lze uvažovat u kovářů (standardizované ingoty), kovolitců (autorka naznačuje možnosti jejich sociálního postavení) a nepochybně uměleckých řemeslníků, jejichž výrobky, ozdobené ve vyspělém keltském stylu (štíty, přílby, torquesy) patří k velmi známým památkám. Jako specifické odvětví je správně připomenuto mincovnictví.

V oddíle o pohřebištích upozorňuje autorka na značnou absenci hrobových nálezů v Británii po celou první polovinu doby železné a na časté pohřby v jamách na sídlištích a hradištích. Jiné zvláštní nálezy lidských pozůstatků byly asi obětinami (obětiny základové, v bažinách), známy jsou i masové hroby. Zvláště až od 3. a 2. stol. př. Kr. se projevilo pravidelnější pohřbívání podle svébytného ritu několika teritoriálních okruhů, kde např. v arraské kultuře je patrná výrazná sociální diferenciace včetně bohatých hrobů s dvoukolovými vozy a se zbraněmi.

Druhá hlavní část práce začíná 6. kapitolou o období 55 př. Kr. – 84 po Kr., charakterizovaném prvními Caesarovými výpravami, pokračujícími migracemi galských kmenů z kontinentu a tažením za císaře Claudia r. 44 po Kr., které zahájilo dosti rychle pokračující ovládnutí velké části Británie, dovršené za Julia Agricoly. Je zdůrazněno, že spíše než s Caesarovým zásahem jsou počátky působení římské kultury v Británii spjaty s ovládnutím celé Galie a následujícími kontakty, v nichž významnou roli hrál přístav v Colchesteru a další místa na jihovýchodě. Výrazným archeologickým projevem uvedeného období v této oblasti je aylesfordská/swarlingská kultura, reprezentovaná žárovými, někdy velmi bohatými hroby, vykazujícími příbuznost s přilehlými oblastmi kontinentu i římské vlivy. V souvislosti s postupem římské expanze je věnována pozornost zvláště budování pevností a komunikací.

V 7. kapitole předkládá autorka celkový obraz římské Británie se zaměřením na archeologicky zkoumané objekty, které jsou takto zasazeny do mocenského systému a struktury osídlení. Poukazuje se na určitou transformaci krajiny v kontextu s budováním silnic, velkostatků a zemědělských dvorů, ale hlavní změny v osídlení jsou spatřovány v intenzivní urbanizaci, spočívající jednak v přeměně některých starších sídlišť či oppid (Colchester) nebo posvátných míst (Bath), jednak v zakládání nových městských útvarů různého právního postavení, funkcí a velikosti. Mimo římská centra a opěrné body, zvláště ve venkovském prostředí okrajových tzv. vojenských zón ve Walesu i v severní a západní Anglii probíhala romanizace pomaleji, mnohde je výraznější až ve 3. století. Přetrvávají tedy sídliště s dřevěnými nebo kamennými domy obvykle kruhového půdorysu, nebo, jako v Cornwallu, malé ohrazené usedlosti. Nejsilněji se romanizace projevila i ve venkovském prostředí na jihovýchodě Británie, kde byly prozkoumány četné, mnohdy nákladně budované villy několika typů. Samozřejmostí bylo v tomto prostředí zavedení římských zemědělských postupů, nástrojů i nových plodin. Podrobnější pojednání by si zasloužila těžba kovových rud, zejména vzhledem k významu ložisek cínu. Nevím ovšem, nakolik byly těžební revíry zkoumány a výsledky publikovány. Otevírala by se tu řada otázek – vedle odhadu objemu těžby také případný podíl domácího obyvatelstva.

Následující oddíly seznamují s jednotlivými složkami kulturního prostředí římské Británie, jako jsou různé druhy archeologických nálezů, včetně umělecky zpracovaných, a stavby dokládající římskou civilizaci i v podobě lázní a amfiteátrů (u mísy Drag. 37 na obr. 124 bych dal přednost u nás obvyklému označení terra sigillata).

Značná pozornost právem patří i zde funerálním památkám, u nichž lze zvláště v 1. a 2. stol. rozeznat jednak starou domácí tradici, jednak trvající projevy předřímských migrací. Pohřebiště římského rázu vznikala od konce 1. stol. podél cest u městských center a jejich ritus působil na domácí obyvatelstvo. Autorka nastiňuje i další vývoj v pohřbívání ve 3. a 4. stol., vyznačený přechodem k inhumaci, spojovaným s vlivy nových východních náboženství. Mezi funerálními památkami se nyní i v Británii objevují mauzolea. Závěrečné oddíly kapitoly pojednávají o počátcích christianizace, jak je dokládají zejména sakrální stavby a o známých hraničních valech, Hadriánově a Antoninově.

Vývoj v Británii v době římské představuje variantu interakce dvou kulturních komplexů – místního prostředí a expandujícího Říma. Její jiné příklady představuje situace v severnější části Galie, kde romanizace byla úplnější, nebo ve střední Evropě, kde nehledě na silné doteky a vlivy zůstaly oba komplexy odděleny pásem limitu. Naproti tomu v římské Británii se různé zóny značně odlišovaly stupněm romanizace, jak to práce ukazuje zvláště v oblasti pohřbívání. Autorka se domnívá, že vcelku bylo území méně romanizované než ostatní římské provincie a že i v některých oblastech bližších ke kontinentu nebyla romanizace silněji zakořeněna. Tak na jihu se území po odchodu Římanů opět rozdělilo do malých království, z nichž některá měla kmenový základ a na jejich území se ještě po anglosaské invazi uplatňoval pohřební ritus z předřímské doby. Pro dobu římskou by dílčí studie jistě mohly poskytnout zajímavé modelové příklady této interakce. U nás vzniklá výchozí práce však těžko mohla být pojata jinak než obecněji a mimoto autorka uvádí, že ani v britském bádání není okrajovým oblastem římského zásahu věnována větší pozornost.

Diplomová práce V. Elšíkové svědčí o důkladném seznámení s problematikou dlouhého protohistorického období v Británii a o schopnosti rozpoznat důležité aspekty vývoje. Práce má velmi dobrou jazykovou úroveň, obvyklých drobnějších formálních nedostatků jsem shledal jen málo. Velké využití internetových zdrojů pro obrazovou dokumentaci je u tohoto tématu pochopitelné, zvláště vzhledem k omezené dostupnosti literatury při dokončování práce. Zdá se, že tyto prameny pro dokumentaci byly využity s dostatečnou kritičností a uvedené odkazy na webové stránky je v těchto případech třeba považovat za povinné. Jen někdy měly být téměř nečitelné legendy u map připojeny v překladu. Datum 550 v názvu 8. kapitoly je asi překlep. Práci plně doporučuji k obhajobě.

13. 1. 3013

doc. PhDr. Lubomír Košnar, CSc